

## ПСИХОЛОГИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ БЪЛГАРСКИ ЮНОШИ



Байчинска, Красимира, Маргарита Бакрачева и Савка Савова. Статуси на психосоциална и национална идентичност, ценности и психично благополучие в юношеска възраст / К. Байчинска, М. Бакрачева, С. Савова; Художник на корицата: Марио Стайков. — София : Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2009. — 376 с.  
ISBN 9789543222568  
System number [000116791]

*Книгата се посвещава на 140-годишнината на Българската академия на науките.*

### ВЪВЕДЕНИЕ (със съкращения)

Настоящият колективен труд е психологическо изследване на българските юноши през призмата на три фундаментални характеристики и техните взаимовръзки: 1) статуса на психосоциална и национална идентичност; 2) ценностната система и 3) психичното благополучие. Тези проблеми са традиционни за психологията на развитието, но изследванията, които проследяват съвместното им развитие и взаимовръзката между тях, са много малко. Ние ги разглеждаме в тяхното единство, защото ценностите представляват важен аспект от самоопределянето на юношата. Интересът към субективното психично благополучие е определен от факта, че то представлява интегрална вътрешна оценка на това, доколко юношата е решил задачите, които пред него поставят възрастта и обществото, доколко е намерил своя път в живота.

Повечето теоретични и емпирични изследвания на тези базисни концепции са провеждани в западните, еволюционно развиващи се държави, които се характеризират с висока степен на стабилност в социалните норми и ценности. Ние сме направили опит да използваме тези понятия, за да опишем българския юноша, който живее и се развива в различен социален контекст — в условията на преход към демократично общество и в условията на членство в ЕС. Изследвали сме степента на самоопределеност на българския юноша, доминиращия статус на психосоциалната му и национална идентичност, особеностите на неговата ценностна система и субективното му психично благополучие, като показваме как те се влияят от някои индивидуални и социални фактори. Надяваме се по този начин да бъдем полезни на всички, които се интересуват от проблемите на българската младеж. Едновременно с това се стремим да допринесем за психологическото разработване на един нов, но актуален за съвременната психология проблем — този за влиянието на социално-културния контекст върху процесите на изграждане на психосоциална и национална идентичност и ценностната система в юношеска възраст.

Водеща за нашето изследване е епигенетичната теория на Ериксън за развитието на Аза и въведеното от него понятие „идентичност“. Ериксън определя идентичността като психосоциална структура, формираща се под влияние на потребността от приемственост и единство, която характеризира както индивидуалното, така и колективното самосъзнание.

Идентичността означава тъждественост — да останеш същия във времето и пространството независимо от външните и вътрешните промени.

Ериксън разглежда юношеската възраст като период на активно изграждане на идентичността, като посочва, че този процес продължава и в следващите жизненни стадии. Голямата стъпка, направена от Ериксън, е в определянето на идентичността като психосоциална структура, която се базира на взаимовръзките между психичното и социалното. Живеейки в социума, човек се приспособява към неговите изисквания, като едновременно с това изгражда своята уникалност. Ето защо терминът идентичност включва не само чувството за самотъждественост, но и чувството за свързаност с другите.

Ериксън разглежда идентичността като биполярно решение: дифузия срещу изградена идентичност. Неговите последователи доразвиват теорията му, като въвеждат четири статуса на идентичност: дифузия, предрешена, мораториум и изградена. В Първа глава подробно описваме както теорията, така и всички изследвания, свързани с теорията за статусите на идентичност. Това е направено, защото тя е водеща за нашето изследване, но е нова за българската психология.

Друг важен акцент в настоящата книга е проблемът за националната идентичност, която е важен аспект от колективната идентичност на юношата. Този проблем е особено актуален днес в навечерието на решителни социални промени в Европа и света. Процесите на глобализацията и миграцията, както и множеството социални избори, които българското общество трябва да направи в процеса на своето преобразуване в модерно европейско общество, актуализират въпросите за мястото на националната идентичност в ежедневието на

на българина и запазването на идентификационните характеристики на нацията. Това са: историческа памет, културно наследство, национални ценности и идеали и т.н. Темата за националната идентичност включва в себе си също и редица проблеми, свързани с политико-икономическите реалности, правата на човека в гражданското общество и правото на свободен избор на образование, работа, гражданство и т.н. Ние фокусираме върху проблемите на българския юноша, който днес е изправен пред множество идентификационни избори, един от които се отнася до неговата национална идентичност. Последната характеризира макрорамката, в която той определя себе си като гражданин. Тази идентичност изисква от юношата доброволен избор, гражданско самоопределяне, поглед върху националността в пространството и времето — себепознание в рамките на Европа и света, връзка с българското като историческа и културна общност.

Традицията в изследването на националната идентичност е много богата и дава отговор на множество въпроси, свързани с процеса на формиране на националната идентичност, но се ограничава с проследяване на измененията на националното самоопределяне преди всичко при деца в различни възрасти. Тя не дава отговор на въпроса за различните стадии в процеса на изграждане на националната идентичност в юношеска възраст. С цел да запълним тази празнота ние сме направили опит за прилагане на теорията за статусите на психосоциална идентичност към проблема за националната идентичност. Като използваме нейния евристичен потенциал, ние издигаме теоретичната хипотеза, че съществуват четири стадия в процеса на изграждане на националната идентичност. От тази гледна точка сме дефинирали четири различни статуса, характеризиращи развитието на националната идентичност: дифузна национална идентичност, мораториум на националната идентичност, предрешена национална идентичност и изградена национална идентичност.



Нашата представа за юношеската възраст обаче ще остане непълна, ако акцентираме единствено върху статусите на психосоциалната и националната идентичност. Ето защо сме опитали да разширим психологическия портрет на юношите, като изучим особеностите на тяхната ценностна система и субективното им психично благополучие. Тези две характеристики са тясно свързани с проблема на психосоциалната идентичност. Ценностите я характеризират от съдържателна гледна точка, а субективното психично благополучие — от гледна точка на постигнатия баланс между индивида и обществото. В този контекст поставяме и въпроса за връзката на статуса на идентичност и ценностната система, от една страна, и психичното благополучие, от друга.

Формирането на зряла ценностна система е съществена част от процеса на изграждане на психосоциална идентичност в юношеска възраст. С други думи, ценностната система е основен елемент на стабилната професионална, интерперсонална и идеологическа самоопределеност на юношата. Следователно, нейното изучаване може да обогати и разшири нашите представи за съдържателните аспекти на психосоциалната идентичност на юношите. От особен интерес в тази насока е връзката на статусите на идентичност (идеологическа, интерперсонална и национална) с ценностната система на юношите.

Последният шрих от портрета на съвременния български юноша сме се опитали да дадем през призмата на субективното психично благополучие. Преди това обаче в Шеста глава сме разгледали основните подходи и резултати от изследванията на психичното благополучие в съвременната психология, като сме фокусирали върху избрания от нас подход, който идва преди всичко от кроскултурната психология. Според този подход психичното благополучие представлява двукомпонентна структура, която обединява когнитивни и афективни аспекти: удовлетвореност от живота, позитивни и негативни емоции и субективно чувство на щастие.

В последната, Осма глава на книгата, поставяме най-важния, но все още най-малко разработен въпрос: Можем ли да използваме получените от нас резултати в социалната практика? Този въпрос обсъждаме, като показваме някои от възможностите за използването на нашите резултати в научната и педагогическата практика, а също така и в психологическото консултиране и в програми с превантивна и корективна насоченост.

Книгата може да е от интерес както за научната общественост, така и за широк кръг читатели, интересувачи се от проблемите на развитието в юношеска възраст.

*Тя е част от фонда на Централната библиотека и на библиотеката на Института по психология при БАН.*